

Uit de Kunst

Anders kijken helpt je verder, vooral op de momenten dat je gebruikelijke repertoire het laat afweten.

Jouke Kruijer en Rob van Es laten om beurten zien wat we kunnen leren uit de kunst.

HET WARE VANUIT DE KUNST BEZIEN

De waarheid staat onder druk. Wie weet nog wat waar is? De wetenschapsfilosofie maakt een koppeling tussen wat waar is en je wereldbeeld, het beeld van de werkelijkheid waar je ten diepste in gelooft (ontologie). Wat is jouw wereldbeeld als manager/consultant? Daar gaat dit artikel over. Vanuit mijn eigen, sociaal-kritische wereldbeeld koppel ik drie wereldbeelden aan drie kunstwerken. Wat leidt tot een 'waar-achtig', licht-activistische benadering van 'het ware', bezien vanuit de kunst.

Drie wereldbeelden: bronnen van waarheid

Wereldbeelden zijn diep geworteld in iedereen. Maar vaak impliciet. Dus, als je je wereldbeeld niet goed

kent, ben je geneigd met andermans waarheid te schermen en ben je niet geloofwaardig voor jezelf en voor anderen. Daarom stel ik aan het einde van dit artikel drie vragen over het wereldbeeld dat jouw waarheid bepaalt.

Geloof je in een objectieve waarheid? Dat er een werkelijkheid buiten jezelf bestaat? Die je objectief kunt beschrijven en beïnvloeden? Vaak ontwikkel je dan een stijl van durven doordrukken ('ik weet het') en zoek je vanuit een conceptueel denkkader naar wetmatigheden die jouw waarheid bevestigen. Meten is weten; het regime van maat en getal. Dit 'positivistische wereldbeeld' komt in organisaties verreweg het meeste voor.

En er is ook veel kritiek op. In *Weten vraagt meer dan meten* schrijven Brinkgreve, Bloemink en Koenen: 'Waar we niet goed kunnen meten hebben we kwaliteit tot kwantiteit "geknuppeld". Wat maakt een school goed? De hoogte van de cito-uitslagen? Niet waar, volgens de auteurs. Wanneer levert een wetenschapper een goede bijdrage? Het aantal citaties? Ook niet waar. Ik herken het prijskaartje van dit wereldbeeld in mijn eigen adviespraktijk, waar zorgmanagers klagen dat ze de patiënttevredenheid zó transparant moeten maken dat ze te weinig tijd hebben voor de echte zorg.

Of geloof je eerder dat de waarheid in jezelf zit en niet in wat we afgesproken hebben dat waar is? In dit wereldbeeld ben je sterker verbonden met 'zijn', dan met 'begrijpen'. Je neemt jezelf mee in je waarneming ('ik voel het'). Zo kun je 'van binnenuit' een nieuwe waarheid reconstrueren. Belangrijk, zegt politiek denker Hannah Arendt, omdat onze genormaliseerde manieren van doen de functie hebben om ons te beschermen voor de realiteit. De realiteit die je alleen kunt laten zien door jouw unieke, kritische blik erop te laten schijnen. Deze grondhouding kenmerkt zich door een stijl van 'anders' durven zijn en komt voort uit een sociaal-kritisch wereldbeeld.

Of geloof je in een gedeelde waarheid? Dat de wereld een voortdurende constructie is van verschillende werkelijkheden die met elkaar één waarheid vormen. Dit is een belangrijk paradigma bij (actie-)onderzoek dat gericht is op onderzoek doen *met* mensen en niet *over* mensen. En je ziet het bij adviseurs die werken vanuit co-creatie. Het leidt tot een stijl waarin je verschillen durft toe te laten en noodzakelijkerwijs werkt vanuit de relatie ('wat weet de ander'). 'Complexe problemen kunnen slechts worden doorgrond door een team met diverse kwaliteiten', schrijft Brinkgreve. Het geloof in de 'creatieve intelligentie van een gemeenschap' is kenmerkend voor dit participatief wereldbeeld.

Stills uit de film *Der Lauf der Dinge*, 1987

1. De objectieve waarheid: de loop der dingen

Minder dan vroeger, maar in boardrooms hoor ik nog steeds uitspraken als 'de verandering implementeren' en 'de neuzen dezelfde kant op krijgen'. Zo lijkt het alsof bestuursleden zichzelf en de organisatie als twee losse werelden beschouwen. In dit beeld domineert het oorzaak-en-gevolg denken van de eenzijdige beheersbaarheid van processen en de beïnvloedbaarheid van mensen.

In *Der Lauf der Dinge* (1987) verbeeldt het kunstenaarsduo Fischli en Weiss het dynamisch proces van oorzaak-en-gevolg. In een half uur durende film zien we vallende, rollende, brandende, glijdende, druipende en draaiende gebruiksvoorwerpen: de loop der dingen. De korte film maakt de waarheid van de wet van behoud

van energie, direct voelbaar. Een overvolle vuilniszak bungelt aan een touw en cirkelt langzaam naar beneden. De camera beweegt mee en brengt een autoband in beeld. Je wacht als kijker wanneer de vuilniszak de band gaat raken. Eerst één tik, dan een tweede totdat de wrijvingsenergie omslaat in bewegingsenergie: de band rolt naar een tafel die omkiept enzovoort. Je kunt de weerbarstigheid van de werkelijkheid in dit kunstwerk goed voelen. De kunstenaars spelen ermee. De film lijkt in *one take* opgenomen te zijn, maar dat is niet zo. Eén vol jaar heeft het geduurd om de dingen precies op hun plek te krijgen. Als je heel goed kijkt, kun je zien waar de weerbarstigheid, al die keren dat het fout ging, eruit is gemonteerd. Zie hier, de schaduwkant van dit wereldbeeld: als je de wereld buiten jezelf plaatst, kun je haar rationaliseren en manipuleren zonder dat het opvalt. Als je weten vervangt door meten, kun je wat er niet klopt, subtiel buiten beeld houden.

De vraag die dit wereldbeeld oproept is: als je de wereld volgens een bepaalde logica denkt te kunnen veranderen, wat laat je dan zien en wat laat je verdwijnen in de montagekamer?

2. De subjectieve waarheid: ben ik nou gek?

Wat als je niet uitgaat van concepten en wetmatigheden? En je bedient jezelf puur van de wereld die je ziet en voelt. Je denkt dan misschien: 'ik zie de dingen anders dan de rest' en 'ik ben toch niet gek?' Nee, zegt, Reich, één van de grondleggers van de psychoanalyse, je bent dan niet gek, in tegendeel. De angst die je overwint om je eigen werkelijkheid te zien, is een ingang tot de waarheid. Het stelt kunstenaars zoals Munch, Ibsen en Van Gogh in staat om hun innerlijke waarheid te vertalen naar een andere werkelijkheid. En *game-changers* als Spotify, Uber en AirBnB om hun disruptieve organisaties te bouwen. Kunstenaars kunnen zich niet verschansen achter een masker van normaliteit, volgens Reich. Zo schrijft Munch:

Edvard Munch, *De Schreeuw*, 1893

Ik voelde me moe en ziek – ik bleef staan uitkijken over het fjord. De zon ging onder – de wolken waren rood getint als met bloed. Het kwam me voor alsof de hele natuur aan het schreeuwen was – het was net of ik een schreeuw kon horen. Ik schilderde dat doek, schilderde de wolken als echt bloed. De kleuren schreeuwden.

De vraag die dit wereldbeeld oproept is: Hoe ga ik om met dat ik dingen écht anders zie? Ben ik de weg kwijt of heb ik hem juist gevonden? Hoelang blijf ik normaal meedoen met de rest?

Olafur Eliasson, *The weather project*, 2003

3. De gedeelde werkelijkheid: kunst als verandering

Een derde blik op de werkelijkheid gaat uit van het idee dat het samenbrengen van verschillende perspectieven een nieuwe waarheid construeert. Een mooi voorbeeld vormt het werk van Olafur Eliasson, die in 2003 doorbrak met de installatie *The weather project*, een kunstwerk dat gaat over hoe we de natuur beleven en we stil en rustig worden van de zon. Inmiddels heeft hij vanuit het creëren van dergelijke gemeenschappelijke ervaringen een hele nieuwe kunstpraktijk ontwikkeld. Zijn kunst gaat niet meer over kunst maar over participatie. In zijn laboratorium in Berlijn werkt hij

met meer dan honderd choreografen, wetenschappers, politici, chef-koks, activisten en architecten aan migratievraagstukken, klimaatverandering en het gebruik van zonne-energie.

De vraag die dit wereldbeeld oproept is: Hoe laat je de vonk overslaan tussen verschillende perspectieven? Kun je zelfs je *corporate identity* veranderen door over sectorgrenzen heen samen te werken?

No more bullshit

Het tegenovergestelde van het ware is niet het onware, maar ongefundeerde bullshit. Welk fundament ligt onder jôuw waarheid, jouw wereldbeeld? 1) Komt de wereld je voor als maakbaar, hoe transparant wil je dan zijn over hoe je tot 'jouw' waarheid komt? 2) Als je een andere manier van kijken hebt, hoe geef je die dan een eigen vorm en kleur? 3) Geloof je dat alle meningen tellen, welke mogelijkheden ontstaan er dan voor andere manieren van organiseren?

Jouke Kruijer verbindt zijn adviespraktijk met zijn kunstenaarschap vanuit een wetenschappelijk perspectief. Hij promoveert aan de Ashridge Business School met actie-onderzoek naar organisatieverandering.

